

C. IVLI CAESARIS *Commentarii*, editit A. Klotz, vol. II: *Commentarii belli ciuilib*, editio stereotypa correctior editionis alterius. Addenda et corrigenda collegit et adiecit W. Trillitzsch. Lipsiae in aedibus B. G. Teubneri MCMLXIV, XXII + 174 p.

Ediția de față reprezintă o reproducere fără nici o modificare a celei din 1957 (cu excepția lui *alterius* din titlu care înlocuiește pe *alterae* și a anului de apariție). A. Klotz semnase în 1950 prefața ediției sale, la care W. Trillitzsch adăugase în 1957 câteva pagini de corecturi (170—174), în care enumera contribuțiile mai importante apărute de la încheierea ediției de către A. Klotz (p. 173—174). Ediția lui A. Klotz este prea bine cunoscută pentru a mai fi discutată aici, ea reprezentând un moment important din istoria editării lui Caesar. W. Trillitzsch, aflându-se în fața unui text încheiat și a unei ediții devenite clasice, nu a putut reveni în Addenda decât în unele locuri, mai ales în chestiuni de amănunt și adesea sporind doar aparatul critic, fără a interveni în text.

O nouă ediție din *Corpus Caesarianum* este fără îndoială o treabă a viitorului și, în starea binecunoscută a textului, ea nu este de loc ușoară. În vederea acestei viitoare ediții notăm câteva conjecturi.

Bibliografia citată de Trillitzsch în Addenda se oprește la anul 1953. În 1954 F. Cupaiuolo a publicat în volumul *In memoriam Achillis Beltrami* (Genova) niște interesante *Osservazioni su tre manuscritti del Bellum Civile* (p. 59—67), care ar merita luate în considerație. A. La Penna în *Maia* VII, 1955, p. 128—130 a propus completarea lacunei mult discutate din I, 6, 7 dintre *nunquam* și *ex urbe* prin cuvintele *ne auspicato quidem* care, fără să se bazeze pe vreo dovadă paleografică, rezumă presupunerile a mulți cercetători care s-au ocupat de acest loc și dau un sens plauzibil acestei fraze absurde. Ar mai fi poate de luat în considerare lecțiunea *Otobesa* pentru *Otogesa* (cu numeroase variante) propusă de J. Vallejo în *Emerita*, 1946, p. 259—272 pentru I, 61, 68 și 70. Noi înșine am propus într-o comunicare ținută la Societatea de studii clasice (și rezumată în *StCl*, VII, 1965, p. 484—485) două conjecturi: preferarea lui *propere* din mss. (I, 6, 3) în loc de *pro praetore* propus de Manutius (de n-ar fi decât pentru faptul că Faustus Sulla nu fusese încă praetor); am propus de asemenea „delendum” pentru *armis*, simplă dittografie pentru *annis* precedent (I, 7, 2), căreia copiii i-au dat un sens transformând-o din *annis* în *armis*. Absurditatea lui *armis* a observat-o mulți editori, căci ea contravine faptelor istorice (*tribunicia potestas* nu a fost restabilă prin arme) iar Hotomanus propuse chiar introducerea unui *sine* între cele două cuvinte, conjectură acceptată de editori, care n-au observat însă că dificultatea poate fi rezolvată mai simplu în felul propus de noi.

Retipărirea unui text atât de important și de solicitat ca *Bellum ciuile* era necesară desigur, chiar dacă pentru moment o ediție nouă nu era posibilă. Ne exprimăm speranța că îngrijitorul ediției lui A. Klotz, W. Trillitzsch, bun cunoscător al textului ca și al literaturii critice, va găsi timpul necesar să ne dea ediția așteptată.

C. Poghire

M. FABI QVINTILIANI *Institutionis oratoriae libri XII* editit L. Radermacher, addenda et corrigenda collegit et adiecit V. Buchheit. Editio stereotypa correctior editionis primae. 2 vol. XII + 365 p., XII + 458 p. Leipzig, Teubner, 1965.

Colecția Teubner pune din nou la dispoziția publicului de specialitate textul manualului lui Quintilian. Este vorba de fapt de o reimprimare fotografică a ediției din 1959 (vezi M. Hetco,

StCl II, 1960, p. 442—443). La rîndul ei, aceasta reproduce, cu modificări a căror listă nu depășește cîteva pagini, textul publicat de L. Radermacher în 1907. Bibliografia noului tiraj nu a fost adusă la zi.

L. L.

CORNELII TACITI Libri qui supersunt iterum editi Erich Koestermann. Tom. II. Fasc. 2 *Germania. Agricola. Dialogus de oratoribus* (Bibliotheca scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana), Lipsiae, 1964, XXVI + 128 p.

Numele lui Erich Koestermann este el însuși o garanție pentru calitatea indiscutabilă a ediției, competența sa fiind bine cunoscută tuturor celor interesați de operele marelui istoric.

După ce a îngrijit mai întîi trei retipăriri ale ediției Halm-Andresen, Koestermann a întreprins o ediție nouă, personală, a operelor complete ale lui Tacit. În cazul operelor minore nu este vorba de o independență totală față de ediția Andresen, independență vădită în editarea *Analelor* prin folosirea unui izvor nou, un manuscris care aparținuse cîndva lui Rudolphus Agricola, crezut multă vreme pierdut și descoperit de curînd de C. W. Mendell¹. Contribuția lui E. Koestermann constă în revizuirea amănunțită a textului, în renunțarea la unele lecțiuni propuse de Andresen (de ex. *Dial.* 40,1; *Germ.* 38,2) și adoptarea unor lecțiuni noi, parte din ele conjecturi proprii, parte ale altor editori.

Volumul apărut în 1964 este ediția a doua a operelor minore și nu ar necesita prea multe comentarii, intrucît — în afara bibliografiei recente — nu aduce nou față de ediția precedentă decît două schimbări în text, menționate în prefață (p. XXVI): *Dial.* 8,1 înlocuiește lecțiunea lui Haase *minores* cu lecțiunea propusă de Wagenvoort *minoris < nominis >*; *Germ.* 42,2 înlocuiește ² *ualent*, lecțiunea manuscriselor, cu *ualet*, corectura lui Bailly.

Creдем totuși oportună o scurtă prezentare a volumului, dat fiind faptul că prima ediție, cunoscută desigur de mulți, nu a fost încă recențată în paginile revistei noastre.

Prefața (p. V—XXVI) este un comentariu amplu al tradiției manuscrise a operelor minore, autorul luînd în discuție, de pe poziție critică, toate punctele controversate ale acestei probleme. Domnia-sa începe prin a cita toate mărturiile vremii (p. V sqq.) care atestă găsirea și aducerea în Italia, în secolul al XV-lea, a faimosului codice Hersfeldensis din care derivă toate codicele existente astăzi. Pe baza acestor mărturii el reface, ipotetic, drumul parcurs de codice din Germania în Italia, dar fără a insista prea mult și fără a da o soluție categorică acestei chestiuni mult discutate. Koestermann scotoțește esențială problema paternității *Dialogului*, pe care îl atribuie, fără nici o ezitare, lui Tacit și problema lacunel din textul *Dialogului* pe care o limitează la șase coloane, împotriva mărturiei lui Candidus Decembrio (acesta menționase lipsa a șase folii). Editorul semnalează importanța descoperirii, la începutul secolului nostru, a codicelui Aesinas, care conține, pentru o parte din *Agricola*, textul original al manuscrisului Hersfeldensis și anume quaternionul al treilea, foliile 56^r—63^v. Această parte a manuscrisului Hersfeldensis, scris cu litere minuscule în secolul al IX-lea, între anii 830 și 850³, poartă mărturia

¹ Cf. C. Poghirc, StCl, IX, 1967, p. 328—329.

² „Etsi dubitanter” (ibid.).

³ După cum demonstrează Paul Lehman, citat de Koestermann la p. X.